SSOAR

Open Access Repository
www.ssoar.info

# Securitatea şi insecurităţile deconspirării ei: comunismul în memoria clasei politice, a societăţii civile şi a Bisericii

Preda, Radu

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

**Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:**
Preda, R. (2007). Securitatea şi insecurităţile deconspirării ei: comunismul în memoria clasei politice, a societăţii civile şi a Bisericii. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, *7*(3), 773-784. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56126-3

**Nutzungsbedingungen:**
*Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:*
*https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0/deed.de*

**Terms of use:**
*This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Comercial-NoDerivatives). For more Information see:*
*https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0*

gesis
Leibniz-Institut
für Sozialwissenschaften

Mitglied der
Leibniz-Gemeinschaft

# Securitatea și insecuritățile deconspirării ei
## Comunismul în memoria clasei politice, a societății civile și a Bisericii*

RADU PREDA

Abordarea frontală a ultimului capitol tabu din istoria noastră recentă a creat un puternic sentiment de confuzie. Deruta a fost sporită de reacțiile celor în cauză, de punerea în prim-plan a rivalităților, de mesajele contradictorii și de răsturnările de situație de la o oră la alta. Trezit dintr-o amnezie impusă aproape două decenii, publicul asistă acum la un spectacol în care actorii reali se amestecă printre fantomele vorbărețe ale trecutului într-o regie de lumini și umbre, de replici sonore și cuvinte abia șoptite, de sensuri vădite și subînțelesuri nedeclarate, cu o mulțime de cadre suprapuse și soluții scenice neașteptate.

Chiar dacă mare parte din ceea ce acum este dat publicității se știa sau cel puțin se bănuia[1], efectul este o nedisimulată uimire. Parcă nu ne așteptam, totuși, ca Securitatea să fi fost atât de bine infiltrată: de la oameni politici la cei din mediul cultural-academic, de la sportivi la atleții credinței și de la ziariști la avocați. Perplexitatea este cu atât mai mare, cu cât ne dăm seama că am împărțit același spațiu de după 1989 cu oameni care până acum păreau altminteri. Sau nu. Deconspirarea alternează cu o serie de confirmări la fel de dezamăgitoare. Motiv pentru care confuziei și uimirii îi ia locul lehamitea. Dorința de a ne pune în rânduială memoria riscă să se rezume la constatarea că totul este o enormă butaforie, o manevră de abatere a atenției de la lucrurile cu adevărat importante, o bătălie pentru putere, o ultimă demonstrație de forță despre cum lucrează de fapt Securitatea și cei care îi moștenesc metodele.

Cu toate acestea, ceea ce se întâmplă acum este deosebit de important pentru România. A ști care au fost mecanismele terorii de stat și care au fost cei care le-au aplicat este pur și simplu vital. Nu poți construi o societate liberă, democratică și transparentă fără să știi cum se poate cădea în dependență, teroare și frică. Nu poți aștepta schimbarea de mentalitate, înnoirea morală și coagularea în jurul unui proiect național major fără să demaști tarele trecutului, agenții corupției și dușmanii binelui comun. Nu poți, în fine, să începi un nou capitol de istorie dacă paginile

---

*O primă formă a studiului de față a apărut sub forma unui articol, fără notele și completările de acum, în *Adevărul literar și artistic*, supliment al cotidianului *Adevărul*, nr. 838, 30 septembrie 2006, pp. 6-7.

[1] Pe tema comunismului și implicit a instituțiilor care l-au făcut posibil timp de decenii, avem între timp o bibliografie destul de consistentă, chiar dacă insuficient organizată. Astfel, a se vedea de exemplu studiile istorice și de mentalitate ale unor autori precum Daniel Barbu, Ruxandra Cesereanu sau Marius Oprea. Martorii epocii pot fi regăsiți în paginile seriei de volume ale simpozioanelor organizate de Memorialul victimelor comunismului de la Sighet sau în cele alcătuite (nu se poate vorbi de editare propriu-zisă) de Asociația Foștilor Deținuți Politici din România. Singulară (și stingheră) în peisajul publicistic românesc actual, *Memoria. Revista gândirii arestate* este la rândul ei o sursă importantă de date și de mărturii. Sigur, nu trebuie să uităm volumele cu caracter autobiografic precum cele semnate de Ioan Ioanid, Nicolae Stroescu-Stânișoară, Ioan Mărginean, Nicolae Steinhardt și alții.

celui anterior sunt fie scrise incorect, fie răstălmăcite. Pe scurt: neasumată, experiența comunismului riscă să nu ne învețe nimic. Eventual, ea poate doar să confirme banalitatea răului ce se propagă prin oameni care, luați fiecare în parte și acordând circumstanțele de rigoare, se dovedesc cumsecade și inofensivi.

Cum criteriile sunt amestecate și odată cu ele torționarii reali sunt ascunși printre colaboratorii acestora și printre victime, iar responsabilitățile împărțite la întâmplare, mai puternică decât dorința deconspirării, zilele acestea, se simte nevoia limpezirii. Cu riscul de a repeta ceea ce s-a spus deja, conștienți de complexitatea situațiilor, fără pretenția de a judeca înainte de a înțelege, dorim să venim în întâmpinarea acesteia și să recapitulăm, pe înțeles și între limitele unui text alături de celelalte care formează volumul de față, datele problemei deconspirării poliției politice a regimului comunist în România. O vom face abordând problematica din perspectiva complementară a spațiului politic, a societății civile și a Bisericii majoritare.

Înainte de toate acestea, o precizare de principiu: deconspirarea în curs nu dă dreptul nimănui să judece mai aspru decât trebuie și nici să fie mai indulgent decât este necesar. Dincolo de datele obiective ale comunismului, noi ne confruntăm zilele acestea mai ales cu fețele lui umane, cu persoanele și biografiile atinse de el. Or, tocmai această dimensiune, abil pusă în prim-plan de către cei care doresc astfel evitarea abordării esenței tari a dominației criminale, ne obligă la nuanțe. Lucru valabil mai ales pentru generația din care fac parte. Foarte simplu spus, nu știm nici unul dintre noi cum am fi făcut față presiunilor în timpul dezmățului comunist. Nu știm și nici nu avem cum să aflăm. Să mulțumim lui Dumnezeu că ne-am născut destul de târziu pentru a nu fi fost nevoiți să ne dăm măsura în acele condiții. Cu alte cuvinte, biologia ea singură nu oferă un ascendent moral. Așadar, nu ceea ce s-a întâmplat *în timpul* comunismului, o perioadă destul de lungă și receptată acum abstract de către cei mai tineri sau foarte tineri, este temeiul lecturii noastre critice, cât mai ales ceea ce s-a consumat și se derulează încă sub ochii noștri *după* 1989. Acuzația de a fi fost colaborator, entuziast sau forțat, al Securității este înlocuită cu una mai gravă: aceea de a nu fi fost colaborator sincer al libertății. Prin tăcerea lor, prin faptul de a fi fost șantajabili, prin lipsa de viziune și de interes pentru cei care urmează, colaboratorii Securității au prelungit, împreună cu șefii lor din umbră, noaptea. La noi, din păcate, ziua comunismului a avut 25 de ore.

## *Spațiul politic*

Din punct de vedere politic, reproșul principial care se poate aduce modului în care este derulată deconspirarea se referă la raportul confuz, voit sau nu, dintre mijloace și scopuri. Constatarea acestei stări de fapt nu pune sub semnul întrebării necesitatea deschiderii arhivei fostei poliții politice. Dimpotrivă. Convinși de obligativitatea unei analize fără rest, atât cât este omenește posibil, a ultimei jumătăți de secol de istorie românească, am dori ca acest lucru să nu fie viciat sau deturnat. Până acum, plutește în aer impresia unei comenzi politice în numele unui adevăr ce ar trebui să fie deasupra intereselor de moment. În plus, foarte puțini au în clipa de față o viziune de ansamblu asupra fenomenului, ceea ce pune în evidență un grav paradox: deconspirarea Securității se produce cu mijloace securistice, adică la limita dintre transparență și interese oculte, dintre șantaj și adevăr servit pe bucăți. Mai curând se plătesc polițe decât se răscumpără nedreptăți.

Încercând să trecem în revistă insecuritățile deconspirării Securității, ar trebui întâi de toate precizat statutul CNSAS-ului. Aflată între postura de administrator și cea de judecător, între rolul de instanță obiectivă – bazată pe munca de cercetare a dosarelor, nici pe departe finalizată și nici având toate documentele la dispoziție – și decizia politică luată prin votul membrilor Colegiului, adică al unor oameni de partid, instituția care în urmă cu doar câteva luni părea asasinată prin lipsă de activitate este acum aproape lichidată prin exces de dosare. Mai mult decât atât, în ultima vreme s-au exercitat presiuni enorme, CNSAS-ul devenind oracolul supraviețuirii publice a foștilor colaboratori cu Securitatea. Toți aceștia așteaptă note de bună purtare. Or, concluziile CNSAS-ului se pot schimba în funcție de noi file la dosar sau de noi intervenții, aceeași persoană putând fi exonerată sau acuzată succesiv. Învestit cu rolul de filtru moral al aparatului de stat și al celui public, CNSAS-ului îi lipsesc în mod vădit independența, distanța și libertatea de a închide univoc și convingător dosarele pe care tot el le deschide.

În al doilea rând, nu este foarte clar scopul actual al deconspirării dosarelor Securității. Acest demers precede momentul, așteptat de mulți, al condamnării comunismului ca ideologie perversă ce a dus la instaurarea, la noi și aiurea, a unui regim criminal[1]. Așadar, demascarea aliaților de nevoie ai comunismului ca regim nu este precedată de fixarea în scris și de proclamarea în public, prin vocea acelorași autorități, a caracterului malefic al acestuia[2]. Să nu uităm nici acest detaliu sugestiv: propunerea condamnării comunismului la nivel european nu a venit din partea țărilor care au trecut prin experiența acestuia. Un astfel de dezinteres, explicabil prin perpetuarea acelorași oameni la conducere în postcomunism, face posibil ca în loc să ne preocupe primar cei care au făcut comunismul posibil prin acțiunea lor voluntară, să îi identificăm numai și numai pe cei care l-au sprijinit din slăbiciune sau interes. Confuzia dintre cauză și efect, tradusă în lipsa diferențierii dintre călăi și victime, dintre membrii activi ai sistemului și membrii „colaterali" ai acestuia încurajează instaurarea unui relativism moral ce face ca exemplul celor care au rezistat cu adevărat împotriva comunismului, în temniță sau în libertate, să fie deposedat de mesaj civic. În lipsa unui proces real al comunismului, ne mulțumim cu un proces mediatic în care sunt expuși oameni a căror vină nu este mai puțin evidentă, dar care au făcut parte dintr-un sistem pe care nimeni nu îl demască în dimensiunea lui umană, cu nume și prenume. Rezultatul este halucinant: foștii actori activi ai comunismului sunt scoși complet din ecuație. Adică sunt lăsați să gestioneze în continuare dominația economică și să își pregătească fiii și nepoții pentru Parlamentul European. Publicul este nevoit să se declare mulțumit cu execuția morală a câtorva victime exemplare, dispariția lor de pe scena publică fiind prezentată drept rupere, în cele din urmă, cu trecutul. Teoria țapului ispășitor nu putea fi mai bine ilustrată.

---

[1] Între timp, în decembrie 2006, președintele Băsescu a condamnat comunismul în fața celor două Camere reunite ale Parlamentului României și în prezența unui numeros public invitat. Acest moment simbolic de reparație morală a fost umbrit de reacțiile grosolane, împotriva oricărei practici parlamentare, a reprezentanților PRM și a unora din PSD, acompaniați de galeriile de bătăuși de la tribune. Textul integral al declarației poate fi găsit pe site-ul Președinției, la adresa: http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb=date&id=8288&_PRID=ag (acces: ianuarie 2007).

[2] Gestul prezidențial a fost precedat de raportul Comisiei Tismăneanu. Incomplet și realizat într-un timp foarte scurt, raportul se dorește doar un început de drum, un exemplu de luare în serios, din punct de vedere academic și politic, a unei teme care nu este una printre altele, ci o reală cezură în istoria recentă a României. V. textul raportului pe același site citat mai sus sau pe cel al marilor cotidiene precum www.adevarulonline.ro. (acces: ianuarie 2007).

În al treilea rând, efectele deconspirării sunt din punct de vedere legal (aproape) nule. Adică nu atrag după sine efecte automate precum pierderea funcției publice de către cel deconspirat. În lipsa unei Legi a lustrației, partidele se grăbesc să intre în logica mediatică a expulzărilor și oferă spectacolul jalnic al condamnării celor deconspirați deja de către comisii formate din oameni nedeconspirați încă sau care au certitudinea unui dosar pus bine[1]. Atât de necesara înnoire a clasei politice ajunge să fie redusă la împărțirea figurilor publice în două tabere: demascați și nedemascați. Dar nici această împărțire nu funcționează cu adevărat: Dan Voiculescu rămâne partener politic al guvernului în timp ce Mona Muscă este repudiată prompt. Faptul de a fi colaborat cu Securitatea este cântărit în mod evident cu două măsuri. Ce facem însă cu cei care, fără să fi fost nici o clipă în vizorul Securității, din cauza vârstei tinere sau a lipsei de profil în regimul trecut, au ajuns în Parlament sau în alte funcții prin fraudă intelectuală, prin forța banului sau prin alte manevre menite toate la un loc să confirme și să mențină neîncrederea românilor în propria lor clasă politică? Transformată în muniție de război partinic, „dosariada" nu contribuie la reabilitarea prestigiului spațiului politic. Riscul major rămâne: adâncirea crizei de autoritate a politicienilor și accentuarea în rândurile electoratului a lipsei de interes, a absenteismului, cancerul democrației.

În al patrulea rând, în toiul acestui cutremur politic local, se uită faptul că nu suntem unici. În contextul mai larg al Europei postcomuniste, momentul ruperii sigiliului tăcerii de pe arhivele regimului a fost aproape peste tot convulsiv. Ceea ce explică, de la o țară la alta, fie amânarea lui, fie punerea în pagină mai atentă, de pildă printr-o desecretizare graduală. După reunificare, Germania a pus la dispoziția celor în cauză și istoricilor arhivele STASI aplicând o strategie a cercetării atente, de la caz la caz și de la o epocă la alta. S-a dorit o confruntare cu trecutul comunist lipsită de caracter exploziv și dublată de curățarea la propriu a structurilor publice de personajele compromise. În ciuda acestor măsuri pentru prevenirea politizării partinice și a discriminării în numele dreptății, nu au lipsit scandalurile și dezvăluirile șocante. Sub semnul exclusiv al acestora se va derula deconspirarea în țări precum Slovenia, Ungaria și, foarte recent, Polonia. Bulgaria se află abia la început, dar în ciuda întârzierii, care o aseamănă României, a ales formula a cărei neaplicări la noi face încă posibile șantajul, speculațiile și calomniile. Astfel, legea dată recent de Parlamentul de la Sofia prevede publicarea de la bun început a listelor integrale cu ofițerii, agenții, colaboratorii și informatorii fostei poliții politice.

În fine, rămâne întrebarea pe care mulți dintre noi o formulăm fără să fi primit până acum un răspuns convingător: de ce nu s-a vrut până acum deconspirarea și de ce se vrea tocmai acum? Care este rațiunea amânării și care este rațiunea grabei? Avea România nevoie să vină la Cotroceni un Traian Băsescu sau s-a împlinit un soroc? A fost *cineva* sau mai curând *ceva* la originea acestei decizii dintr-o vară care va intra în biografiile multora ca fiind cea mai caldă și cea mai rece în același timp? Diversitatea celor deconspirați, acoperind practic tot spectrul politic actual, nu poate susține teoria unui complot de partid. Motivația trebuie căutată altundeva. În orizontul celor câteva luni care au trecut de la integrarea noastră în Uniunea

[1] Din nefericire, comisia Tismăneanu a fost și ea parazitată de prezența unor personaje a căror colaborare cu Securitatea era fie cunoscută, fie pe cale de a fi descoperită. Astfel, pentru a ne limita la două exemple, din comisie au făcut parte Mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului, ierarhul poate cu cel mai consistent dosar, purtător de cuvânt în străinătate a politicii de partid din țară în deceniile '60 și '70 ale secolului trecut. Tot din aceeași comisie a mai făcut parte și Sorin Antohi, intelectualul nostru cu una dintre cele mai bizare și mai psihanalizabile biografii.

Europeană, aflați în plină luptă anticorupție care nu a dat roade, după demonstrația permisivității structurilor de stat făcută odată cu fuga lui Omar Hayssam, captivi într-un sistem public dominat de vechi alianțe și mentalități, incapabili să fim coerenți în ceea ce privește viitorul nostru, se pare că atacarea răului la rădăcină, adică exact operația care ar fi trebuit să fie făcută în primii ani de după 1989, nu a mai putut fi amânată. A rămas ultima dovadă a României în fața partenerilor ei europeni că este demnă să intre într-o familie care funcționează după alte reguli. Este și ultimul argument în fața unui subtil *lobby* anti-românesc bazat din nefericire pe date greu de contrazis. Altfel spus, timpul originalității democrației românești postcomuniste, al înlocuirii ideii de înnoire cu cea (mai veche) a reciclării, a expirat. Și împreună cu el un anume fel de a face politică. Sau cel puțin așa ar trebui să fie.

## *Societatea civilă*

Este surprinzătoare tăcerea reprezentanților cunoscuți ai auto-intitulatei societăți civile românești. În zilele care au urmat demarării procesului de deconspirare a colaboratorilor fostei Securități, nu am asistat la obișnuita avalanșă de declarații, mese rotunde, conferințe de presă și altele asemenea. Cu câteva excepții, societatea civilă a lăsat impresia că a rămas în afara dezbaterii. Prefațarea „dosariadei" cu deconspirarea ziariștilor, ceea ce a dus la îmblânzirea bruscă a tonului la mulți arhangheli ai moralei publice, a avut menirea să pună în gardă pe toți cei care se știu pe listele pozitive ale Securității. Acest fapt confirmă bănuiala că beneficiari ai amneziei de până acum au fost și opozanții regimului iliescian. Constatăm cu amărăciune că liderii prodemocrație nu sunt nici pe departe și lideri anticomunism, că în biografiile lor își dau întâlnire în mod inexplicabil două lumi total opuse[1].

Această atitudine ne face să înțelegem de ce nu am avut o rezistență anticomunistă consistentă printre oamenii elitei sau cei care sunt considerați ca atare. În fapt, elita anticomunistă a fost pur și simplu cu totul alta: combatanții din munți, călugării anonimi ai unui schit, traducătorii din Sfinții Părinți, preoții care țineau Sfintele Slujbe sub asediul materialismului științific, păstorul adăpostind un fugar, veterinarul satului sau învățătorul, văduva, cel deportat, țăranul aruncat în temniță pentru faptul de a se fi opus colectivizării, studentul cu vederi de dreapta trimis la Canal, profesorul universitar dat afară de la catedră, academicianul expulzat din comunitatea științifică, artistul obligat să ia drumul exilului.

Nu este nici o noutate că mediile intelectuale, cele care până acum revendicau orgolios pentru sine reprezentarea exclusivă a societății civile, sunt și cele mai vulnerabile în vremuri de teroare. Delațiunea, acomodarea ideologică, excesul de zel,

[1] Este cazul acelor intelectuali care au fost mai puțin vizibili în sistemul regimului comunist, nu au făcut adică poliție politică, dar au profitat la maxim de avantajele acestuia. Comună tuturor acestora este lipsa de onestitate în primii ani de după 1990, faptul că prin tăcerea lor morală, dublată însă de postura publică moralistă afișată între timp, s-au expus de unii singuri pseudo-justiției de acum. Lucruri care puteau fi în orice caz explicate, chiar dacă nu în întregime scuzate, au devenit prin trecerea lor sub tăcere sinonime cu mari fapte de colaborationism. Acest mecanism al amneziei și anamnezei pe criterii altele decât cele ale sincerității face posibil paradoxul pe care îl trăiește România la ora actuală cu o elită din ce în ce mai lipsită de credibilitate dar și de alternative. Odată aruncată umbra îndoielii, regia demontajului și a asasinatului moral poate ocupa prima pagină a ziarelor și emisiunile TV de maximă audiență. O mostră recentă de „demitologizare" este atacul la adresa lui Gabriel Liiceanu.

prostituarea intelectuală pentru un serviciu bun și un apartament în centru, colaborarea cu Securitatea de dragul unui pașaport, ruperea prieteniilor și turnarea colegilor mai înzestrați – toate acestea și multe alte mizerii mărunte au fost la ordinea zilei pe toată durata comunismului. Faptul că, asemeni spațiului politic, am asistat și în cercurile culturale la transformarea uluitoare a lingăilor de ieri în liderii de opinie de azi și a fricoșilor în justițiari demonstrează tocmai enormul potențial de adaptabilitate al oamenilor care, lucrând prea mult cu ideile, nu mai au nevoie și de principii. Așa se face că milițienii ideologi civili de ieri sunt mercenarii de azi, continuitatea aceasta explicând în profunzime de ce mult citata societate civilă în România postcomunistă se reduce la o mână de personaje mediatice fără nici un impact formator real. Pentru aceștia, societatea civilă există doar pe vremuri de pace, în state de drept sau cel puțin aflate pe cale să devină. Din această pricină nu văd în rezistența anticomunistă de ieri expresia societății civile de azi. În lectura lor, Bonhoeffer sau frații Scholl nu sunt reprezentanții societății civile germane în timpul regimului nazist, așa cum nici Sandu Tudor sau cei din grupul „Rugului aprins" de la Mânăstirea Antim nu sunt reprezentanții societății civile românești în timpul regimului comunist.

Pentru gândirea intelectualului de acest tip, proiectul civic începe în România abia odată cu întoarcerea de la bursă. De aici și defectul esențial al societății noastre civile de după 1989: lipsa de organicitate. Cruciada civilă s-a consumat nu în numele unor valori naționale anterioare comunismului (cu precizările și redimensionările obligatorii), adică nu a avut și nici nu are un caracter restaurator și reparator, ci în numele unui catalog de standarde și principii care sunt traduse *ad hoc*, de regulă foarte stângaci. În loc să plece de la realitățile românești, rele și bune, ideologia aceasta a venit cu o meta-narațiune pe care tot încearcă zadarnic să o pună în scenă. Un astfel de decalaj se vede cel mai ușor în faptul că agenda preocupărilor, seminariilor, congreselor, comunicatelor de presă, protestelor și indignărilor societății civile nu a corespuns deloc cu cea a românilor obișnuiți. În loc să contribuie la asanarea morală, majoritatea liderilor societății civile au făcut pe moraliștii. Consecventă acestei logici, oarbă și surdă la realitatea românească, incapabilă să comunice și să se implice constructiv, societatea civilă a lăsat preocupările adânci ale publicului românesc, profund traumatizat și dornic de modele, la îndemâna unora ca Vadim Tudor și Gigi Becali[1].

Acest context uman și ideologic, acompaniat de dezvăluirile recente referitoare la oameni de cultură considerați până acum repere intelectuale și morale, face posibilă absența autointitulatei societăți civile dintr-o dezbatere care privește cu adevărat chipul social al României de mâine. Acum apare și mai evidentă lipsa de relevanță a celor care au monopolizat timp de aproape două decenii civismul. Se vede cum, la urma urmei, acesta nu a fost decât un alibi personal. Ca de fiecare dată când suntem confruntați cu o criză de proporții, avem însă și un câștig: este limpede pentru oricine că nu mai putem vorbi despre societatea civilă românească în aceiași termeni ca până acum. Adică nu mai putem tolera definiția îngustă a civismului care excludea sistematic alte categorii și structuri comunitare precum sindicatele sau Biserica majoritară. Pentru ca lipsa de organicitate să nu fie și mai profundă prin lipsa caracterului reprezentativ, societatea civilă de la noi trebuie,

[1] Cât de periculos este acest mod de a sluji indirect și fără voie excesele se vede în faptul că un personaj precum Becali se află, potrivit sondajelor din primele luni ale lui 2007, pe locul al treilea în preferințele electoratului românesc. Regula de bază este aici aceeași ca oriunde: ascensiunea unora este rezultatul direct al lipsei de alternativă din partea celorlalți.

în sfârșit, să se definească, să se poziționeze și să își asume rolul public. Dacă se vor petrece toate acestea, înseamnă că „dosariada" a avut un efect benefic și spectacolul mizeriei umane a căpătat un sens.

## *Biserica*

Colaborarea generică a Bisericii majoritare cu Securitatea a ocupat centrul atenției mediatice. Din nefericire, reflectarea în mass-media a unui proces deosebit de delicat precum cel de purificare a memoriei a fost virusată de graba de a judeca întreg organismul comunitar al Bisericii. Declarațiile ofensatoare ale ministrului culturii și cultelor au încurajat vocile antieclesiale și anticlericale. Unele dintre acestea au încercat să pună în paralel istoria Bisericii Ortodoxe din România cu cea a diferitelor Biserici și confesiuni, uitând că, așa cum nu există un monopol al suferinței, tot astfel nu există unul al delațiunii[1]. Toate cultele religioase din România au de scris un capitol despre propria lor istorie în comunism, despre cei mai tari și cei mai slabi, despre mărturisitori și despre oportuniști. Este, în definitiv, forma cea mai onestă de a accepta faptul că sfințenia substanțială a Bisericii nu exclude căderile membrilor ei[2].

Înainte de a vedea care sunt posibilele coordonate ale capitolului ortodox legat de comunismul din România, să amintim un fapt esențial: caracterul declarat ateu al comunismului pune într-o cu totul altă lumină problema supraviețuirii instituționale a Bisericilor, confesiunilor și cultelor religioase[3]. Dacă adversarii politici ai regimului comunist s-au văzut nevoiți, în condițiile imposibilității de a se adresa electoratului, să aleagă fie calea exilului, fie pe cea a unei opoziții interioare fără termen, conducătorii religioși au avut de rezolvat o dilemă teribilă: să fie în mijlocul credincioșilor și să fie în același timp acceptați de către cei care, prin programul lor, aveau drept scop eliminarea dimensiunii religioase din noua societate comunistă. Cu alte cuvinte, a supraviețui comunismului și a rămâne fidel lui Dumnezeu au fost cele două capete ale drumului. Este omenește de înțeles că pe durata acestei călătorii de jumătate de secol s-au petrecut fapte reprobabile, s-au consumat acte de trădare, s-au distrus vieți și s-au spulberat idealuri, așa cum același drum a fost martor la momente de eroism al conștiinței, la mărturii de credință și la gesturi de consecvență evanghelică. Iată de ce riscul unei lecturi superficiale a dosarelor fostei poliții politice este tocmai ignorarea acestor nuanțe și relativizarea semnificației spirituale a tentativei, mai mult sau mai puțin reușite, de a rămâne în istorie fără a pierde accesul la cer[4].

---

[1] O mărturie a acestui ecumenism al suferinței îl oferă listele de oameni ai Bisericilor și confesiunilor care au înfundat temnițele comuniste. V. aici Paul CARAVIA et al., *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1998. Multe dintre nume au fost adunate pentru prima dată la inițiativa mea și publicate de Ștefan ILOAIE, *Mărturisitori de după gratii: slujitori ai Bisericii în temnițele comuniste*, Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1995.

[2] În ceea ce privește interpretarea nuanțată și atentă a „păcătoșeniei Sfintei Biserici", v. excelenta prelegere ținută la Strasbourg în 1996 de marele istoric eclesial italian Giuseppe ALBERIGO, *Chiesa santa e peccatrice. Conversione della chiesa?*, Edizioni Qiqajon, Magnano, 1997, pp. 9-78.

[3] V. pe această temă analiza din epocă a unui Nikolai BERDIAJEW, *Wahrheit und Lüge des Kommunismus*, Sonderausgabe für das Bundesministerium für gesamtdeutsche Fragen, Holle Verlag, Darmstadt/Genf, 1953.

[4] Recunoașterea eșecului în acest tip de situație critică, imposibil de gestionat până la capăt tocmai datorită incongruenței fundamentale a principiilor și perspectivelor, este un proces dureros

Tema nu este nouă. Am putea chiar spune că este constitutivă Bisericii ca structură divino-umană. De la Petru-Apostolul la Petru-renegatul, de la Saul la Paul, de la creștin la apostat și revenit apoi la credință (problema lapsilor), de la tâlhar la primul locuitor al Împărăției, de la păcătos la penitent și de la rob al patimilor la om liber întru adevărul lui Christos – experiența eclesială este dominată de tensiunea dintre exigențele credinței și slăbiciunile credincioșilor. Biserica în ansamblul său este un laborator al Învierii pentru că este unul al convertirii permanente de la întuneric la lumină, de la păcat la virtute și de la ură la iubire. Această alternanță – ilustrată personal în succesiunea actelor de penitență și în dialogul cu duhovnicul în timpul Spovedaniei – nu justifică dubla măsură și nici permisivitatea, ci este cheia de lectură cea mai adecvată prin care înțelegem prezența răului într-o comunitate a binelui. Văzută astfel, Biserica este spațiul realist în care umanitatea vine, acceptată așa cum este și ajutată cu și prin Christos să devină așa cum era înainte de Cădere. Este, în fapt, vestea cea bună, Evanghelia[1].

În această perspectivă teologică, experiența Bisericii noastre în comunism, alături de alte Biserici Ortodoxe din fostul lagăr sovietic, nu este reductibilă la întrebarea unică a modului în care au știut sau nu oamenii ei să se opună sau să se supună regimului ateu. În context social, am da dovadă de fariseism să cerem de la trupul comunitar al Bisericii ceea ce nu am putut avea nici de la comunitatea națională. Chestiunea rezistenței sau adaptării se pune în alți termeni. Mai întâi este dimensiunea personală: atât gesturile de supunere, cât și cele de nesupunere au fost făcute în nume personal. Oprobriul pentru primele și meritul pentru celelalte sunt de aceea tot la nivel personal. Apoi: lecția pe care o putem învăța din comunism constă în modul în care ne comportăm în postcomunism. Învățăm din căderi atunci când ne ridicăm, urâm păcatul atunci când, prin mărturisire, ne eliberăm de el. Îl iubim pe Christos mai mult abia după ce am făcut experiența îndepărtării de El. Fără să fie obligatoriu pentru toți, exemplul Fiului Risipitor este încurajator pentru cei care vor să se întoarcă acasă și să prețuiască normalitatea. Toate acestea nu sunt o retorică a scuzei. Ele ne ajută în efortul de a citi semnele vremii și de a descifra pedagogia lui Dumnezeu. Consecvenți acestei plasări în interiorul comunității de credință, să ne întrebăm, așadar, care sunt elementele ce caracterizează lecția comunismului pentru Biserică.

---

tocmai pentru că el trebuie provocat și prelucrat chiar de către cei care, cu puțin timp înainte, au fost în miezul dilemei sau au avut o opțiune a cărei deficiență a fost probată. Un exemplu istoric nu foarte îndepărtat este Declarația de la Stuttgart din 18/19 octombrie 1945 a Consiliului Bisericii Evanghelice din Germania imediat după încetarea celui de-al Doilea Război Mondial. Liderii Protestantismului german recunosc în acest text partea de vină a creștinilor în tragediile ce au marcat regimul național-socialist și cer iertare opiniei publice. V. pe tema aceasta Gerhard BESIER, Gerhard SAUTER, *Wie Christen ihre Schuld bekennen. Die Stuttgarter Erklärung 1945*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1985; Martin GRESCHAT (Hrsg.), *Im Zeichen der Schuld: 40 Jahre Stuttgarter Schuldbekenntnis. Eine Dokumentation*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1985; Walter BODENSTEIN, *Ist nur der Besiegte schuldig? Die EKD und das Stuttgarter Schuldbekenntnis von 1945*, Ullstein, Frankfurt am Main/Berlin, 1986.

[1] În acest sens trebuie citită și „Mea Culpa" a Bisericii Catolice în anul jubiliar 2000. La baza acestui gest stă un document al Comisiei Teologice Internaționale, *Memoria e riconciliazione: la Chiesa e le colpe del passato*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2000. Atât documentul, cât și gestul lui Ioan Paul al II-lea au provocat puternice reacții polarizate. Semnificativ este faptul că inițiativa episcopului Romei nu a fost sprijinită activ de către Colegiul Cardinalilor, forumul căruia Ioan Paul al II-lea a înaintat pentru prima dată rugămintea de a găsi formularea cea mai potrivită pentru recunoașterea greșelilor Bisericii de-a lungul istoriei. V. detalii legate de acest fapt în conferința lui Alberigo citată mai sus.

La primul nivel, cel personal, se știe prea bine că am avut mărturisitori inflexibili și colaboratori versatili ai regimului deopotrivă. „Dosariada" de acum ne găsește cumva pe picior greșit tocmai pentru că nu am avut până de curând nici o preocupare sistematică în a aduna la un loc mărturiile eclesiale referitoare la perioada 1948-1989? Cu excepția câtorva volume de autor, cu caracter memorialistic, literatura teologică în domeniu este extrem de săracă. Altfel spus, prelucrarea istoriografică și teologică a experienței Bisericii noastre în comunism nu a reprezentat o prioritate nici pentru ierarhie și nici pentru teologia de școală[1]. Figura Patriarhului Justinian a fost pe drept citată ca fiind una providențială în epocă. Tot în momente critice s-a amintit cu apăsare faptul de a fi avut câteva mii de monahi, monahii, dascăli de teologie și mireni aruncați în temniță după 1948. Pastorala prin care, în ianuarie 1990, Sinodul își cerea iertare pentru slăbiciunile unora dintre membrii Bisericii a trecut neobservată, iar duhul penitenței nu a fost fructificat. Necontextualizate și neasumate cu adevărat, aceste trimiteri au servit mai curând drept scuză și nu au ilustrat preocuparea pentru lecția istorică a comunismului. Abia doar de câțiva ani au început să fie date subiecte de licență, master și doctorat privind comunismul. Puținii autori laici dedicați cu pasiune și competență temei nu sunt încurajați de către diriguitorii eclesiastici[2]. Arhivele bisericești au rămas în marea lor majoritate inaccesibile și demersurile de colectare a mărturiilor de istorie orală au fost boicotate. Reticența aceasta are un preț pe măsură: lipsa noastră de curaj a făcut ca alții să fixeze datele și criteriile revizuirii memoriei eclesiale. În loc să explicăm mecanismele diabolice puse în funcțiune de fostul regim în interiorul comunității de credință, pentru moment doar ne scuzăm sau pur și simplu tăcem. Pe cât de agresivă este campania împotriva Bisericii pe atât de anapoda este modul nostru de a reacționa.

Evident, pentru a rămâne tot la nivel personal, este greu de crezut că oameni care au parcurs mai bine de jumătate din viața lor în comunism să fie dispuși la o lectură critică și implicit autocritică a acestuia. Ierarhia bisericească, cea vizată de dosarele de la CNSAS, nu este din acest punct de vedere altfel decât oligarhia politică sau liderii autoproclamați ai societății civile. Tot în oglindă cu restul societății românești, am asistat după 1989 la afișarea în public a cel puțin trei tipologii personale de colaborare a unora din clerul superior cu Securitatea.

Prima tipologie este și cea mai problematică deoarece are o istorie care începe din primii ani ai regimului comunist. O astfel de colaborare a durat aproape patru decenii, a fost remunerată și s-a concretizat în două mii de pagini de dosar. Scrise cu meticulozitate și regularitate, notele acestea sunt un perfid joc de-a Dumnezeu: în funcție de conținutul lor, unii avansau în timp ce alții erau eliminați din jocul de putere eclesial, unii erau prezentați drept dușmani ai puterii și alții drept inofensivi. Păstorul transformat în lup își onora rolul episcopal în sens strict etimologic: observa cu atenție tot ce se petrecea în jur. Și raporta. Asemeni unui personaj de roman volkoffian, nu se mai știa cine conduce eparhia: un episcop devenit securist sau un securist hirotonit episcop? Gravitatea morală și canonică a acestui exercițiu practicat timp de decenii nu poate fi diminuată azi de gestul recunoașterii publice

[1] V. aici, exemplar, volumul al treilea din sinteza lui Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a 3-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.

[2] În ultimii ani, s-au impus câteva nume promițătoare ale istoriografiei perioadei în cauză precum George Enache, Adrian Nicolae Petcu sau Cristian Vasile. Studiile acestora sunt și primele de factură documentară, dincolo de pozițiile ideologice ale protagoniștilor din epocă sau de acum.

a colaborării atâta vreme cât acesta nu are nici o consecință. Rămânerea în funcție reușește doar să întrupeze oximoronul absolut al penitentului fără penitență. Ceea ce în orice sistem profan din altă parte ar atrage după sine retrogradarea sau renunțarea pentru o vreme la funcțiile înalte, nu a funcționat și în Biserică. Metanoia a fost redusă la un exercițiu de imagine.

A doua tipologie este cea a clericului supus presiunii de a colabora. Ajuns între timp ierarh, după căderea comunismului, respectivul este șantajabil. Comportamentul său, modul de a alege colaboratorii sau de a nu se dispensa de alții, ieșirile publice – toate indică acest lucru. Cu toate că nu a făcut poliție politică reală, omul Bisericii nu se simte liber. Presa îi aduce aminte de dosar ori de câte ori cineva are nevoie de acest lucru. Dorind să se facă lumină, ierarhul își publică dosarul. Mass-media nu ia act de demersul benevol și continuă să întrețină același ton senzațional. Morala: oricât de mică și de benignă, povara trecutului este mereu suficient de mare pentru a pune pe cineva sub semnul întrebării.

A treia tipologie este cea a laicului teolog care semnează angajamentul cu Securitatea, dar nu îi dă curs sau nu are un raport scris cu „organele". Ajuns și acesta ierarh după 1989, este întrebat asupra dosarului și, spre stupoarea tuturor, se declară mândru de gestul său și consideră angajamentul cu Securitatea drept un jurământ de fidelitate față de Țară și Neam. De unde și disponibilitatea ierarhului să semneze oricând un angajament similar! Să ne mai mirăm, așadar, că acesta a fost dispus să își manifeste patriotismul aservind chestiunile bisericești partidului de guvernământ? Dacă un astfel de diriguitor eclesiastic nu face distincția esențială între partea lui Dumnezeu și cea datorată Cezarului, să ne mai mire că dă Cezarului și ceea ce i se cuvine doar lui Dumnezeu?

Fie că este vorba de colaborare activă, de colaborare forțată sau doar de intenția de a colabora, cele trei tipologii personale sunt tot atâtea exemple de biografii marcate iremediabil de răul comunismului. Fără să judecăm persoanele în cauză, este bine să le știm trecutul pentru că de acesta poate depinde, omenește vorbind, viitorul Bisericii. Sigur, nu orice învecinare fizică este colaborare. Starețul obligat să servească la masă de dulce în post unor securiști, ierarhul oprit de către împuternicitul pentru culte să hirotonească pe cine consideră potrivit, protopopul amenințat cu dosar penal din cauze minore și obligat astfel să colaboreze, preotul amenințat la rândul său cu excluderea copiilor din facultate și a soției de la serviciu și obligat să dea note despre oamenii din sat – de la om la om, colaborarea cu Securitatea îmbracă mii de forme. Dintre acestea însă doar câteva sunt reale și grave. Faptul că ele încearcă să se ascundă în „grămadă", la un loc cu altele, trebuie să trezească atenția istoricului și simțul critic al teologului. Nedecelarea lor nu face altceva decât să ofere argumente în continuare celor care vorbesc despre colaborarea cu Securitatea a *întregii* Biserici Ortodoxe din România.

La intersecția dimensiunii personale cu cea colectivă se află o scuză ce merită lămurită: colaborarea cu Securitatea a fost în interesul Bisericii. Radical formulat, colaboraționismul acesta a „salvat" Biserica. Nici mai mult, nici mai puțin. Oricât de adevărat poate fi faptul că, la un moment dat și într-o situație foarte concretă, vorba bună și capul plecat au fost de folos comunității de credință, nu este mai puțin adevărat că logica iconomiei nu poate fi aplicată general și nici folosită drept scuză pentru oricine, orice și oricând. Astfel spus, este imposibil să identificăm cu precizie granița dintre compromisul de dragul supraviețuirii instituționale și compromisul de dragul realizării ambițiilor personale. Dilema morală rezultată din suprapunerea celor două momente nu poate fi rezolvată decât tot la nivelul conștiinței fiecăruia în parte dintre cei implicați. Cu consecințele de rigoare.

La nivel comunitar, sunt cel puțin două motive pentru care deconspirarea dosarelor face bine Bisericii noastre. Primul motiv: cunoașterea detaliată a mecanismelor totalitare atee aplicate prin oamenii Bisericii ne poate încuraja să evităm prelungirea în relațiile dintre noi a duhului stăpânirii și să recuperăm astfel dimensiunea duhovnicească și umană a dialogului dintre preot și credincioși, dintre ierarhi și preoți. În înțeles teologic, ierarhia nu este tot una cu oligarhia. Al doilea motiv: deconspirarea colaborării clerului și mirenilor cu poliția politică este un pas decisiv către eliminarea, atât cât este posibil, a elementului ocult din viața Bisericii. Adică? Colaborarea în trecut sau în prezent cu structuri paralele, legitimate sau nu, te scoate din fidelitatea pe care o datorezi integral lui Christos. Devii, cu vorbele Evangheliei, slugă la doi stăpâni sau, cu altă imagine noutestamentară, un căldicel. Gravitatea este cu atât mai mare, cu cât metodele însușite altundeva decât în spațiul eclesial sunt folosite în interiorul Bisericii. Or, jocul diabolic al insinuării și calomniei, șantajul și asasinatul moral nu pot fi mecanisme eclesiale. Oricât de mare ar fi miza unei cariere și oricât de înalt scaunul vizat. Cu alte cuvinte, dacă scopul politic și civic al deconspirării este întărirea democrației și a exercițiului public transparent, pentru Biserică același demers poate însemna recuperarea libertății și prin aceasta a vocației profetice. Adică a rolului incomod de a aduce aminte că instalarea în istorie nu este un scop în sine. Oricât sunt de convingătoare argumentele și oricât de atrăgătoare foloasele de moment.

În fine, recentele evoluții, de după momentul simbolic al condamnării comunismului în decembrie 2006, sunt destul de ambigue și pun problematica asumării de către ierarhia eclesială a perioadei comunismului în termeni corespunzători. Trebuie remarcat faptul că poziția publică a Patriarhiei nu are un caracter de inițiativă constructivă, ci de replică defensivă. Tema comunismului pare să ajungă pe agenda eclesială doar ca răspuns la Raportul Comisiei Tismăneanu, marcat în mod vădit de formulări care au nevoie de o analiză mai aplicată, iar nu din inițiativa proprie de a lămuri lucrurile. Astfel, în Comunicatul publicat la finele lui 2006, se afirmă că:

> „Patriarhia Română apreciază demersul întreprins de autoritățile de stat pentru condamnarea regimului comunist din România, act pe care Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a făcut în *Cuvântul pastoral* din 4 ianuarie 1990 în care condamna același regim opresiv în dimensiunile sale cele mai tenebroase“[1].

Logica aplicată de autorii textului este viciată de schimbarea completă a atitudinii. Dacă în mesajul sinodal din 1990 centrală era recunoașterea vinovăției ierarhiei în perioada comunismului, în documentul oficial recent se abordează un ton superior, ca și cum Biserica ar fi dovedit până acum, în cele două decenii de libertate, o grijă constantă pentru prelucrarea istoriografică onestă a perioadei în cauză. Textul Patriarhiei lasă voit impresia unei similitudini între cele două acte, din 1990 și 2006, ca și cum BOR ar fi fost prima care a condamnat tenebrele comunismului și a anticipat astfel, profetic, ceea ce acum se întâmplă la nivel politic. Aceste nesiguranțe la nivelul discursului ierarhic se regăsesc în decizia Sinodului de la început de 2007, de a înființa o Comisie proprie de studiu a perioadei comunismului. Ceea ce putea și mai poate fi încă o inițiativă salutară a fost compromisă de o strategie

[1] V. Comunicatul de presă nr. 5205 din 20 decembrie 2006 al Biroului de Presă al Patriarhiei Române, disponibil pe site-ul Patriarhiei Române, la adresa http://www.patriarhia.ro/Site/Stiri/2006/138.html (acces: ianuarie 2007).

de comunicare catastrofală din partea aceluiași Birou de Presă al Patriarhiei. Nu numai că membrii Comisiei Patriarhiei nu au fost anunțați în prealabil, dar munca lor viitoare a fost cauționată de un mecanism de recunoaștere similar cu cel „de la susținerea unei teze de doctorat", cum se exprima plastic purtătorul de cuvânt din Dealul Mitropoliei. O altă comisie, formată din academicieni (or, după componența actuală, din Academia Română face parte numai un singur istoric bisericesc), ar urma să valideze rezultatele comisiei a cărei înființare a fost decisă de curând. În orice caz, este clar că ne așteaptă și la acest capitol „vremuri interesante".

## *Concluzie deschisă*

Este prematur să tragem concluzii definitive. În lipsa tuturor elementelor și aflați în plin proces de deconspirare, singura atitudine constructivă este aceea a realismului temperat. Trebuie să depășim depresia care, fără voia noastră, ne-a asediat în fața mărturiilor despre micimea naturii umane. Cu siguranță că avem temei pentru tristețe, dezamăgire și chiar disperare. Nu ajută însă la nimic să ne lamentăm că nu am avut suficienți eroi. Este mai curând cazul să avem grija ca, prin exemplul vieților noastre, România de mâine să aibă cât mai mulți oameni medii, de bun-simț. Lecția comunismului poate servi printre altele tocmai la întărirea conștiinței că, în vremuri de teroare dar nu numai, linia de mijloc este altceva decât compromisul, că supraviețuirea proprie nu trebuie plătită cu dispariția celuilalt, că suferința celor tari nu poate fi la nesfârșit un paravan pentru cei slabi și perfizi, că binele poate fi făcut cel puțin în tot atâtea forme și variante în câte se produce răul. Fără graba de a judeca, trebuie să rezistăm în egală măsură invitației la uitare. Deconspirarea Securității, în ciuda insecurităților sale, este necesară nu atât pentru a ne răfui cu trecutul, cât mai ales pentru a construi un viitor de care să nu ne fie rușine.